

Wstęp

Konferencja poświęcona średniowiecznemu zakonowi premonstratensów, znanemu w Polsce bardziej pod nazwą norbertanów, odbyła się w Instytucie Historii Akademii Pedagogicznej w Krakowie w dniach 13–14 grudnia 2004 r. Niniejszy tom stanowi zbiór artykułów, których podstawą były referaty wygłoszone na konferencji¹.

Dzieje premonstratensów są z pewnością mniej znane niż cystersów czy dominikanów, jednak wbrew temu, co zazwyczaj się pisze o zaniedbaniu badań nad zakonem premonstratensów, konferencja zgromadziła liczne grono mediewistów i nowożytników (z ośrodków naukowych w Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Opolu, Poznaniu, Toruniu, Warszawie i Wrocławiu) i wywołała spore zainteresowanie w krakowskim środowisku historyków Kościoła. Tom ma charakter interdyscyplinarny, dominują w nim wprawdzie teksty ściśle historyczne, jednak zawiera również prace z dziedziny archeologii, muzykologii, historii literatury i językoznawstwa.

Średniowieczna cyrkaria polskich premonstratensów dzieliła się wyraźnie na dwie grupy filiacyjne. Za Czesławem Deptułą, nestorem badań nad tym zakonem², wyodrębnić można „grupę brzeską” składającą się z opactwa „ojcowskiego” w Brzesku-Hebdowie oraz podlegających mu prepozytur żeńskich w Zwierzyńcu pod Krakowem, Imbramowicach i Płocku oraz opactw męskich w Witowie (ziemia sieradzka) i Nowym Sączu. Początki „grupy ołbińskiej” wiążą się z zagadkowym klaszturem w Kościelnej Wsi pod Kaliszem, zaś od końca XII w. dominującą rolę w tej „grupie” odgrywało potężne opactwo na Ołbinie pod Wrocławiem, któremu podlegały

¹ Konferencję omówił szczegółowo Z. Noga, *Konferencje w Instytucie Historii w 2004 r.*, „Konspekt”, 2005, nr 1 (21), s. 156–157.

² Cz. Deptuła, *C. Abbatia de Bresca w w. XII–XIII i wybrane problemy najstarszych dziejów grupy brzeskiej premonstratensów polskich*, „Roczniki Humanistyczne” 42, 1994, z. 2.

prepozytury żeńskie w Strzelnie na Kujawach, Żukowie koło Gdańska i w małopolskich Krzyżanowicach oraz męska w Bytomiu na Górnym Śląsku. Związki zarówno ze Zwierzyńcem jak i Strzelnem wykazuje żeński klasztor w Czarnowasach (z początkową siedzibą w Rybniku), o którym średniowieczny katalog filiacji zakonnych stwierdza, że był bezpośrednią filią samego Prémontré. Do zaginionych już w średniowieczu placówek należały ponadto żeński klasztor w Skowieszynie (ziemia lubelska) oraz najbardziej zagadkowa „Lubna” na pograniczu śląsko-morawskim (nie wiadomo, czy fundacja klasztoru w Lubnej doszła do skutku). Dzieje tych wszystkich wymienionych tu klasztorów rozpoznane są w zróżnicowanym stopniu. Doskwiera brak monografii opactwa na Ołbinie, toteż na szczególną uwagę zasługują zamieszczone w niniejszym tomie teksty poświęcone temu klasztorowi. Dariusz Misiejuk scharakteryzował zagadnienie konieczności wprowadzenia reform i ich próby na Ołbinie pod koniec XV w. Podobnej problematyki dotyczy artykuł Dariusza Karczewskiego, który przedstawił zagadnienie wizytacji podejmowanych przez opata z Ołbina w prepozyturach podporządkowanych wrocławskiemu domowi. Roman Stelmach omówił zachowane w Archiwum Państwowym we Wrocławiu dokumenty i inne archiwalia, które pozostały po opactwie ołbińskim. Anna Pobóg-Lenartowicz ukazała na tle słynnego sporu między wrocławskimi premonstratensami a kanonikami regularnymi kontakty między tymi zakonami. Spośród prepozytur podlegających Ołbinowi najwięcej uwagi poświęcono klasztorowi w Żukowie. Dotyczą go aż trzy artykuły: Błażeja Śliwińskiego o początkach domu, Marka Smolińskiego o latyfundium i gospodarce w dobrach klasztornych oraz Beaty Możejko o życiu codziennym w klasztorze żukowskim. Dzieje męskiej prepozytury w Bytomiu ukazał szczegółowo Jan Drabina. Klasztorem w Rybniku/Czarnowasach zajęli się; Monika Kopka, która zaproponowała bardzo istotne korektury do dotychczasowej datacji fundacji, oraz Wojciech Dominiak – przedstawił on kwestię zainteresowania (stopniowo słabnącego) Piastów opolskich własną fundacją. Przemiany architektury klasztornej, relikty zabudowań klasztornych, znaleziska archeologiczne świadczące o rodzaju pożywienia, ubioru i pochówku w odniesieniu do klasztoru w Strzelnie szeroko omówiła Krystyna Sulkowska-Tuszyńska. Zagadnienia związane z prepozyturami żeńskimi „grupy ołbińskiej” przewijają się także we wspomnianym już artykule Dariusz Karczewskiego.

Doskwiera bardzo brak źródeł i opracowań „ojcowskiego” opactwa w Brzesku-Hebdowie. Autorzy skupiający swą uwagę na klasztorach „grupy brzeskiej” przedstawili wyniki swych badań wyłącznie w odniesieniu do prepozytur żeńskich. Kwestie początków Zwierzyńca ukazał Jerzy Rajman w nawiązaniu do spuścizny historiograficznej tego klasztoru oraz Marek Stawski – omówił on zarówno kwestie początków klasztoru w Płocku, jak i pewne zagadnienia reguły zakonnej. Na uwagę zasługują ponadto artykuły: Jolanty Byczkowskiej-Sztaby poświęcony tradycji muzycznej Zwierzyńca, Jolanty Gwioździk o siedemnastowiecznej księdze żywotów świętych przechowywanej na Zwierzyńcu oraz Macieja Mączyńskiego o stroju zakonnym ukazany na podstawie analizy językoznawczej pewnej klasztornej kroniki z XVII w.

Ogólnej problematyki dziejów zakonu premonstratensów w Polsce średniowiecznej dotyczą artykuły Józefa Dobosza, który starał się odpowiedzieć na pytanie, co było przyczyną słabego zainteresowania Piastów tym zakonem, oraz Krzysztofa Kaczmarka, podejmującego ważny problem kultury intelektualnej norbertanów widzianej poprzez pryzmat ich studiów uniwersyteckich w Krakowie. Poza problematykę polską wykracza artykuł Grzegorza Rysia, który ukazał znaczenie zakonu w życiu duchowym i reformie gregoriańskiej średniowiecznej Europy.

Dalsze badania z pewnością wzbogacą naszą wiedzę na temat duchowości polskich premonstratensów (istnieje sporo źródeł okazujących np. świętych w zachowanych kalendarzach norbertańskich), ich bibliotek i skryptoriów, prowadzonych przez ten zakon szkół klasztornych, o spuściźnie pisarskiej, architekturze i sztuce, składzie społecznym konwentów, duszpasterstwie i szpitalnictwie. Mam nadzieję, że także zapowiadany przez jednego z autorów na wspomnianą konferencję tekst o miastach należących do klasztorów norbertańskich doczeka się realizacji.

Redaktor niniejszego zbioru studiów poczuwa się do miłego obowiązku złożenia podziękowań Panu Profesorowi Markowi Wilczyńskiemu, dyrektorowi Instytutu Historii AP, bez którego pomocy nie mogłaby się odbyć konferencja, Profesorowi Krzysztofowi Ożogowi za wnikliwą recenzję całości tomu, Profesorowi Jerzemu Gołębiowskiemu, redaktorowi serii *Studia Historica (Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis)*, za zgodę na udostępnienie łamów oraz Komisji Wydawniczej Senatu AP w Krakowie za umożliwienie druku tego zbioru.

Jerzy Rajman